

Danica Božić-Bužančić

PRIOLOG POZNAVANJU ŽIVOTA SPLIČANA U DOBA TEŠKE EPIDEMIJE KUGE 1783/1784.

Trgovački promet koji se odvijao u lazaretima, brojnim dućanima, i po cijelom gradu davao je Splitu živost i uopće kozmopolitski izgled. I Gradom i njegovim već vrlo razvijenim predgrađima kretali su se trgovci i kupci, domaći i strani, obučeni u pomodnu evropsku odjeću, prema kojoj su Splićani, a naročito žene, pokazivale veliku sklonost. Drugi su bili obučeni u istočnjačku odjeću, ili pak u domaću narodnu.

Split je stoljećima bio trgovački grad, a njegov značaj važne tranzitne luke između Istoka i Zapada od kraja XVI st. pa do pada Mletačke Republike bio je njegova glavna ekonomska podloga. Međutim imao je taj promet i drugu, negativnu stranu. Trgovci, čuvari u pograničnim kordonima, Bosanci, Zagorci, hajduci, svi su oni unosili u Dalmaciju epidemije kuge koje su sobom donosile strah, pustoš, smrt, bijedu. Jedna od najtežih zaraza počela je harati u Dalmaciji 1783, a snažno se razmahala 1784. Zahvatila je najprije Poljica, pa se utišala, a zatim zavladała područjima Knina, Sinja, Imotske krajine, Klisa, Sumartinom na Braču i Splitom.

Čestom haranju epidemije kuge u Splitu i po nekoliko puta u istom stoljeću jedan od važnih uzroka bio je i smještaj Lazareta, o čemu govore i suvremenici.

Smješten uz samu Dioklecijanovu palaču bio je jedan od najbolje organiziranih takvih institucija u Evropi.¹⁾

Osvajanjem novih područja u Dalmaciji od strane Venecije, udaljavala se i mletačko-otomanska granica. Tim je put turskim karavanama do Splita postojao sve dulji, a opasnost od ljudi i robe, koja je stizala s turskog područja a nije bila raskužena, bivala je sve veća.

Tadašnji generalni providur Francesco Falier poduzimao je izvjesne mjere da bi spriječio širenje bolesti, ali ona je uzela takav mah da su mletačke vlasti bile prisiljene nešto hitno poduzeti. Imenovali su Angela Dieda, senatora, izvanrednim providurom za zdravstvo za Dalmaciju i Albaniju (mletačku). On je stigao u Split već prvog lipnja 1784.

Prvih nekoliko dana ostao je Angelo Diedo vjerojatno na brodu jer su njegovi dopisi upućeni raznim datirani »iz voda Splita«. Već 9. istog mjeseca piše on iz predgrađa Velog varoša.²⁾ To znači da je Diedo uspostavio svoje sjedište u samostanu franjevac konventualaca na obali posvećenom sv. Franji, o čemu piše u svojoj relaciji upućenoj Magistratu za zdravstvo u Veneciju, u doba kada se vratio u taj grad.³⁾

Samostan je bio oštećen, ali je Diedo smatrao taj lokalitet vrlo pogodnim, u blizini grada, na obali, imao je uvid u sve događaje u luci, u kampove, bolnice, u sve ono što je služilo izvršavanju njegovog zaista teškog i odgovornog zadatka.⁴⁾

Iz raznih dopisa što ih je Diedo slao predstavnicima vlasti u Veneciji i duž Dalmacije vidljivo je da je to bila vrlo sposobna i energična ličnost. On je svoju dužnost shvatio ozbiljno pa je čvrsto prionuo organizaciji za suzbijanje bolesti, u mogućnostima koje su mu bile dostupne. S mnogo toga ni sam nije bio zadovoljan, npr. sistemom smještaja bolesnika u bolnicama, ali vjerojatno u takvim prilikama drugačije nije mogao pomoći.

U Splitu je grupirao stanovništvo prema zdravstvenom stanju pojedinaca, o čemu govore i tlocrti Splita, što ih je dao izraditi. Kako je tlocrt, koji obuhvaća gotovo sve lokalitete određene za djelovanje na otklanjanju kuge objavljen,⁵⁾ ovdje nećemo ponavljati sve podatke, osim onih koji se odnose na stanovništvo koje je barem u času izrade tlocrta bilo zdravo.

U spomenutom tlocrtu, u njegovoj legendi (tlocrt je, po nalogu Dieda, izradio Franjo Gironci, kapetan poručnik, koji je Diedu pomagao kod gradnje potrebnih privremenih objekata) u tački br. 2 navodi se »Novi grad sa 184 zdrave osobe, razbacane u njihovih 146 izoliranih stanova u oba grada zajedno«. ⁶⁾ U tački 24. istoga tlocrta zabilježeno je da se u prostorijama generalata u tom času nalazila 171 zdrava osoba iz raznih kuća u gradu koje su bile zdrave, pa nastavlja: »iz 38 kuća od 146 navedenih pod br. 2 ove legende«, a u tački 9. spominje da su u samostanu sv. Arnira redovnice zdrave, a u tački br. 11 to isto govori za redovnice samostana sv. Marije.

Uz pismo, zapravo relaciju br. 6, što je Diedo uputio duždu u Veneciji 23. lipnja iste 1784. god. nalazi se i prilog u kojem se popisani članovi institucija i obitelji za koje je Diedo smatrao da žive u takvim stambenim uvjetima da mogu i u tom strašnom razdoblju života u Splitu ostati u svojim stanovima.⁷⁾

Donijet ćemo ovdje popise onim redom, kojim su nabrojani u spomenutom prilogu.

Benediktinski samostan sv. Marije de Taurello.

Nadstojnica domina⁸⁾ (D^a) Marija Felice Sivrić. Redovnice, sve naslovljene domina: Marija Scolastica Massareli, Delizia Papalić (Papalli), Marija Anđela Ivanišević. Gojenice su sve naslovljene gospođa: Elizabeta Radnić, Ivana Radnić, Ivana Cernica, Jelena Bernardi, Margarita Grisogono, Margarita Karaman, Magdalena Lušić.

Njihova su posluga bile: Katarina Dominis, Katarina Čenaneva (Chinaneva), Dinka Begina, Lucija Jadrić (Giadrich), Ana Vulić (?). U samostanu je zabilježen i svećenik don Ivan Koić.

Benediktinski samostan sv. Benedikta, redovito nazivan sv. Arnira (a i sv. Eufemije): nadstojnica domina (d^a) Marija Kuningunda Moser. Redovnice također nose isti naslov: Marija Ancilla Bezić, Marija Amabile Capogrosso, Marija Matilda Tessolatti, Marija Scolastica Furioso, Marija Rainerija Micheli, Marija Ana Ivičević. Slijede redovnice, podvornice »converse«:⁹⁾ sestra Andela Mladineo, Šime Vojvodić, Jelena Bakotić. Gojenice su naslovljene gospođa: Marija Eufemija Balbi, Ana Marija Dinaričić, Vinka Vassi, Katarina Franinović, Jerolima Furioso, Klara Furioso. Posluga: Ivana Bilanović, Magdalena Petrinović, Perina Šantić i Petar Tudorić. Zabilježen je i svećenik kanonik don Ante Tomaseo, vice kapelan.

Samostan sv. Marije de Taurello utvrđen je trećeg decenija XIII st. U samostan su primane plemkinje. Prema Ivanu Ostojiću prve pućanke primljene su u ovaj samostan tek 1736. god. Ivan Petar Marchi (1663—1733) prvi predsjednik Hrvatske (Ilirske) akademije, visoki intelektualac, vizionar, s dubokim osjećajem za hrvatski i uopće za južnoslavenske narode, u svojoj oporuci sastavljenoj u Veneciji 1731. gdje je u to doba živio namijenio je prema potrebi određena sredstva za osnivanje samostana uršulinki u prostorijama ovog samostana u kojem bi se odgajale siromašna ženska djeca ili pak za koleđ isusovaca u kojem bi se odgajala muška djeca. Taj prijedlog nije uspio. Za istu svrhu reflektirao je na Sjemenište i na njegove prihode.¹⁰⁾

Samostan je dokinut 1807. god. Zdanje je djelomično sačuvano.

Samostan sv. Arnira utemeljen je 1060/62. god. Ostojić smatra da bi to vjerojatno bio najstariji ženski samostan u Splitu. Od početka bio je određen za sestre i kćeri splitskih plemića, članova gradskog Vijeća. I ovu opatiju ukinule su francuske vlasti 1806. Ostaci sa zvonikom, stručno konzervirani, dopunjavaju spomeničko blago Splita.¹¹⁾

Sjemenište.

Rektor, kanonik don Dinko Manolla. Učitelji, svećenici s naslovom gospodin, don: Frano Gianussi, Ivan Aljinović (Alginovich) i Matija dalla Croce. Učenici i »connitori« bili su naslovljeni, i to sa »domino (D.?): Ivan Radović, Grgo Lušić, Marko Perović, Ambrozije Kandido, Matija Bakotić, Ivan Vileta (valjda Vuleta), Bonaventura Bernardi, Toma Čulić, Ante Risvan. Naslovom gospodin bili su titulirani: Božo (Nadal) Lantana, Frano Rusignoli, Luka Garagnin (ovi su posljednji vjerojatno bili đaci, koji nisu imali namjeru posvetiti se svećeničkom zvanju). Posluga: Krstitelj Fabris i Jaka njegova žena, Ivana Gospodnetić, Klara njena kćerka, te Matija Dobrišić.

Zgradu u kojoj se tada nalazilo Sjemenište (osnovano početkom XVIII st.), ustupio je toj ustanovi kanonik Duje Cuppareo, a nalazi se između današnje ulice Cosmija i ulice Stare gimnazije. To je bio zavod koji su pohađali i budući svećenici i civili, od kojih su mnogi kasnije djelovali kao istaknuti javni radnici. Ovdje ćemo, od spomenutih, naglasiti samo Luku, zapravo Ivana Luku Garagnina (1764—1841), znanstvenika, u prvom redu agronoma, prvog našeg konzervatora, autora više ili objavljenih ili u rukopisu sačuvanih, djela, u prvom redu iz ekonomske i agrarne povijesti Dalmacije.

Slijede popisi obitelji:

Obitelj Jure Ivellio i njegove žene Marije Balbi Ivellio, zatim Jure njihov sin, Marija, vjerojatno žena Jurina. Njihova su djeca bila Krstitelj i Jelena. Svi nose naslov »conte«, osim Marije Balbi, koja je oslovljena gospoda. Posluga im je bila Krstitelj Glob, Elizabeta Kulešić, Katica Cetovonić i Katica Puisan.

Obitelj Ergovac — svi su članovi naslovljeni gospodin: Frano i njegova žena Marija, njihov sin kanonik Marin.

Posluga: Katica Paliselić, Mario Perišić i Felicita Kandić.

Obitelj Jerolima Ivellio, i svi ostali članovi nose naslov »conte«: Viena (?), Jelena, Tereza, Nikola, Frano i »contessa« Antica Ceresato.

Imali su samo dva člana posluge: Magdalenu Dragičević i Jerka Labinšević.

Obitelj Cindro — svi članovi nose naslov »conte«: Augustin i žena mu Jelena, te njihova djeca Jakov, Josip, Jerko, Marcela i Laura.

Imali su četiri člana posluge: Lukre Plenkova, Lucija Eškerišinka Escherissinca), Grgo Grontić i Jure (Zorzi) Bubić.

Obitelj Milesi — svi članovi obitelji nose naslov »conte«: Ante i Anđela, te njihova djeca Marija, Katarina, Ana i Krstitelj, Krstiteljeva žena Ana i sin Josip. Prema naznakama uz tekst posebnu su obitelj, izgleda, činili »contessa« Elizabeta Cambi-Milesi i Marcela njena kći. Njima je pripadalo: 10 članova posluge: Karlo Franchi, Ante Mior, Aleksandar Mopi, Bartul Matiović, Katica Compie (?), Anđeo Masstoni, Katica Mladina, Vinko Vletić, Ana Lončareva i Klara Marasova.

Obitelji Milesi i Cindro živjele su u svojim monumentalnim palačama građene u XVII i XVIII st. Palača Milesi spada među najljepše barokne palače u Dalmaciji.¹³⁾

Dinka Stipulić, prodavala je vino, bijeli luk itd.

Ivan Barać i Jure Jeličić, zabilježeni skupa, vodili su prodaju duhana.

Obitelj Bassa — prodavali su jestvine. Zabilježeni su slijedeći članovi: Matija i njegova žena Ana, njihova djeca Duje i Ante.

Obitelj ljekarnika (speciale) Passagnoli — članovi ove obitelji: Ivan Krstitelj, njegov sin Josip sa ženom Dinkom; sva trojica naslovljeni su gospodin; djeca su im bila: Katarina, Tereza, Margarita, Ivan Krstitelj, Ante i Marija; kućna pomoćnica je bila Katarina Rosanova.

Obitelj Capogrosso-Cavagini — svi članovi nose naslov »conte«: Jerolim i njegova žena Elisabeta, njihova djeca Dominika (Meneghina), Vinko i Jelena.

Posluga im je bila: Stipe Dragičević, Margarita Cipico, Margarita Stella i Magdalena Stanić. U obitelji je još zabilježen Jakov, bez oznake pripadnosti, i novorođenče Josip Cindro.

Obitelj Paulini — otac Kristofor i majka Marija nose naslov »conte«; djeca su im bila Julija i Marko; posluga: Bartul Casotti i Dinka Pao-veselić.

Obitelj Bajamonti — svi članovi nose naslov gospodin: Julije, Jelena, Nikola, Jerolim, don Karlo, Elizabeta, Klara, Emilio i Jelena. To je obitelj liječnika i glazbenika Julija, polihistora, visokog intelektualca i saku-

pljača knjiga i rukopisa, istraživača starina itd. Kuću, koja se nalazila uz južno pročelje Dioklecijanove palače s unutrašnje strane zadesio je 1787. požar u kojem je stradala cijela njegova biblioteka koja se tu nalazila.

Obitelj Bernardi — svi članovi nose naslov gospodin: Bonaventura i njegova žena Josipa te njihova djeca Bartul i Franka. S njima je stanovao kanonik Trois.

Imali su četiri člana posluge: Tonku Mandić, Jelenu Gelineo, Mandicu Rabadan(?) i Mariju Rendić.

Obitelj Mazzuccato: Kanonik don Matija, njegova sestra Jelena. Posluga: Ante Radnić, Jelena Gazdić, Dinko Koceić (Coseich) i Marija Tiranello.

Obitelj Benedetti — svi nose naslov »conte«: Vinko i njegova žena Margarita, njihove kćerke Marta, Viktorija, Anđela i jedno dojenče.

Za ove institucije i obitelji Angelo Diedo propisao je posebne uvjete. Svaka obitelj, odnosno zajednica morala je imati jednog slugu (fanta). Taj je kroz četrdeset dana nadzirao provjetravanje i rukovanje osjetljivim predmetima. Kroz to razdoblje morao je jedan venecijanski čuvar povremeno posjećivati te kuće da provjeri da li se sve naredbe izdane nadzorniku izvršavaju u cijelosti.

Vrata na kućama morala su biti zatvorena i nitko ni pod kakvom izlikom nije mogao ući unutra. Svaka obitelj dobivala je dnevne potrepštine samo kroz jedan prozor na kući, i to uvijek kroz isti. Dodavali su im nosači (bastazzi) u košari koja je visila na katramiranom konopu. Te potrepštine je određivao i za svaku obitelj odjeljivao posebno njezin izaslanik kod stangata u predgrađima.¹⁴⁾

Prema drugom tlocrtu Splita, što ga je u isto doba izradio Gironci i koji nije objavljen¹⁵⁾ stangate su se nalazila na tri mjesta. Veće stangate bile su između bastiona, onog kod kazališta — »Priuli« (djelomično srušenog), i drugog iza Muzeja NOB-a, — »Contarini« u njihovom sklopu nalazila se i »»velika bazana«. Druge, dakle manje stangate bile su pred istočnom kortinom grada na lijevoj strani vrata »Cornera« a treće s lijeve strane crkve sv. Frane na obali. Te su bile najmanje.¹⁶⁾

Jesu li ove obitelji i članovi institucija do kraja te epidemije kuge ostale u svojim kućama pokazat će istraživanje, A. Diedo u svom izvještaju zdravstvenim vlastima ne spominje.¹⁷⁾

Nama su ovdje interesantni podaci o članovima i broju građana koje je Diedo izdvojio.

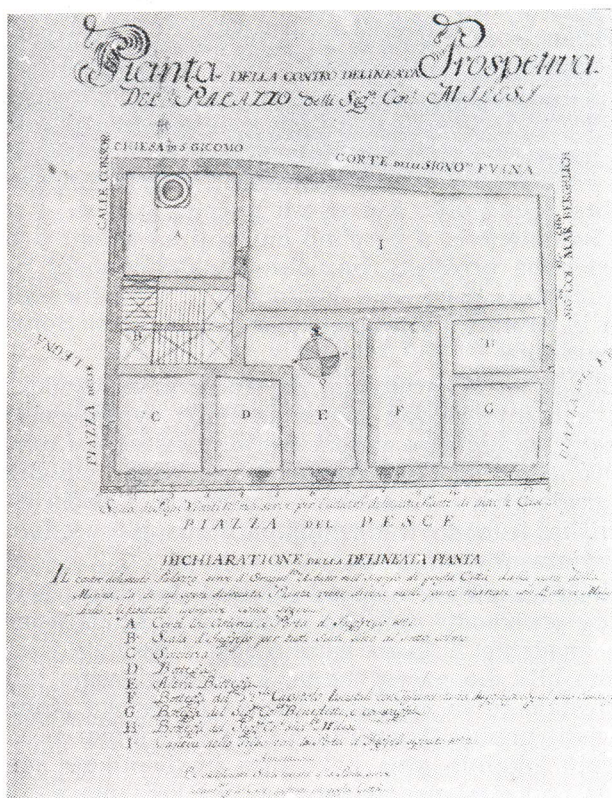
Prema podacima koje je uputio Diedo duždu na početku svoje dužnosti 9. lipnja 1784. u Splitu je bilo gotovo 3.000 stanovnika, dok ih je tada, kada je on došao, u gradu bilo tek 400. (Podatak od 3.000 odnosi se na sami Grad, a sigurno i ovaj drugi podatak),¹⁸⁾ a od toga je samo 179 osoba moglo ostati u svojim kućama (a ne 184 kako spominje legenda).

Prema tiskanom izvještaju o ovoj kugi, čiji je autor nepoznat, Grad Split je u to doba imao 3.200 stanovnika, a njegova predgrađa oko 6.000.¹⁹⁾

BILJEŠKE :

- 1) Duško Kečkemet, Zaštita od epidemije u Splitu i okolici u prošlosti, Sanitarni kordon nekad i danas, Zagreb 1978, str. 73.
- 2) Biblioteca Marciana u Veneciji, Mss Italiani Cl. 7 № 749 (8668).
- 3) Biblioteca Marciana u Veneciji, MSS Italiani Cl. 7, № 750 (8669). Izvještaj donesen u prilogu članka zabilježenog u bilješki br. 17.
- 4) Jedan redovnik istog samostana bio je Diedu kapelan. U kugi koja je u Splitu harala 1607. godine umrli su svi redovnici ovog samostana, a stradao je i arhiv, osim pergamena i evidencija rashoda. Arhiv zbog vrlo skućenog prostora u kojem se nalazi samostan, nije sređen, pa će biti teško istražiti jeli u evidenciji zabilježen još poneki vrijedni podatak vezan za ovu epidemiju. Za ove podatke zahvaljujem redovniku istog samostana prof. Nikoli Rošćiću.
- 5) Danica Božić-Bužančić, Tlocrt Splita izrađen 1784., Kulturna baština 5—6, Split 1976, str. 52—57.
- 6) Navedeno djelo u bilješki 5.
- 7) Seria Senato, svez. br. 724 Dispacci Provveditor alla Sanità in Dalmazzia et Albania Angelo Diedo da 25. Maggio 1784 sino 11 Marzo 1785, Državni arhiv u Veneciji, izvještaj br. 6.
- 8) Latinski naziv za »gospodu«, kojim su oslovljavali žene plemićkih, pa i uglednih građanskih obitelji.
- 9) Converso, s. m. converso, che anche dicesi Servigiale o Torzone, Frate servente de Monaci. Giuseppe Boerio, Dizionsrio del dialetto Veneto, Seconda edizione, Venezia 1856, Ristampa anastatica, Milano 1971.
- 10) Historijski arhiv u Splitu, ZO kut. 7 br. 549 (740); Ivan Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, sv. II, Split 1964, str. 362—364; Ante Kuzmanić, Braća Ante, Frane, Petar Ergovac; Ivan Petar Marchi, Braća Ante, Otavij, Ivan-Petar Martinis-Marchi, Josip de Marchi, dobroćinci splitski, Zadar 1871, str. 20—23. Korigirani su podaci iz spomenutih djela o isusovačkom koleđu i njegovoj namjeni prema tekstu iz citirane originalne oporuke.
- 11) Ivan Ostojić, n.d. str. 354—360. Ostojić donosi obilnije podatke o spomenutim samostanima.
- 12) Ivan Ostojić, Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1700—1970), Split 1971, str. 17—18.
- 13) Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, Barok u Hrvatskoj, Zagreb 1982, str. 681. Za sada nismo u mogućnosti navesti sve lokalitete zgrada o kojima je riječ, jer se mapa Grada iz početka XIX st. nalazi radi izložbe privremeno u Povijesnom muzeju Hrvatske, inače je vlasništvo biv. Arhiva mapa koji se sada nalazi u sklopu Historijskog arhiva u Splitu. Rezultati tog istraživanja bit će uključeni u djelo u pripremi »Život Dalmacije u doba kuge 1783/4. godine«.
- 14) »Ecco le discipline stabilite a presidio della Materia. Cadauna di queste Famiglie ha con se un Fante, il quale per corso di quaranta giorni deve invigilar alla ventilazione e maneggio degli effetti suscettibili: In questo frattempo un Guardiano Veneto è comandato di visitar di quando in quando le Case medesime per prire, se le cose procedono con buon metodo, e se le istruzioni rilasciate all'Ispezionato riportino la intiera loro esecuzione. Chiuse le porte al di fuori, nessuno può uscire soto qualunque pretesto, e da una sola finestra col mezzo di Cesta appesa a Corda Catramata ogni Famiglia riceve dai Bastazzi le provi-gioni giornaliere fatte alle Stangate dei Borghi dal particolar suo Deputato«. (Signatura kao u bilješki br. 7).
- 15) Seria Senato, svez. br. 724 Dispacci Provveditor alla Sanità in Dalmazia et Albania Angelo Diedo da 25. Maggio 1784 sino 11 Marzo 1785, Državni arhiv u Veneciji.
- 15a) Tako su nazvani bastioni prema planu Splita Francesca Gironzia (vidi bilj. 5). Međutim prema tlocrtu Splitske utvrde u XVII str., (Grga Novak, Povijest Splita II, Split 1961, str. 432—433) bastion Contarini nazvan je bastion Cornaro, dok slijedeći bastion prema istoku nosi naziv Contarini.

- 16) U doba ove kuge trgovina se odvijala pomoću stangata u raznim mjestima. Stangate su se sastojale od dva reda paralelno postavljenog drvenog kolja, jedan red od drugoga bili su udaljeni najmanje, dvije prlike (Pertica. Sust. Misura di due passi delle terre, Giulio Rezasco, Dizionario del linguaggio italiano storico ed animistrativo, Ristampa anastatica della edizione di Fireze, 1884., Bologna 1966). Postavljali su ih uz građevine izvan grada i na obalama luka. S vanjske su strane bile podijeljene, da se roba različitog porijekla posebno prima, a s unutrašnje strane, građani su mogli slobodno ulaziti. Sopra il morbo pestilenziale insorto nella Dalmazia veneta l'anno 1783. Lettera de conte Pietro Nutrizio Grisogono, seconda edizione, Mantovatova, str. 40.
- 17) Danica Božić-Bužančić, Izvještaj izvanrednog providura za zdravstvo Angela Dieda za vrijeme kuge u Dalmaciji 1784. godine, primljeno za tisak u Odsjeku za povijest medicinskih znanosti RZ IC JAZU, Zagreb.
- 18) Seria Senato, svez. br. 724 Dispacci Provveditor alla Sanità in Dalmazia et Albania Angelo Diedo da 25. Maggio 1784 sino 11 Maro 1785, izvještaj br. 4, Državni arhiv u Veneciji.
- 19) Relazione della peste di Spalato dell'anno 1784 esposta in lettera dall'Uffiziale ad un suo concittadino in Venezia, Venezia 1784, str. 74.

Tlocrt palače Milesi iz obiteljskog katastra (Naučna biblioteka, Split)